

Nyt fra Sprognævnet

1991/4 · december

Sprognævnet, det er os

Af Henrik Galberg Jacobsen

Sprognævnet er flere ting. For abonnenterne på Nyt fra Sprognævnet er det vel først og fremmest det organ der sørger for at bladet kommer ud med fire numre om året. I et lidt større perspektiv er Dansk Sprognævn den statsinstitution der bl.a. er sat til at følge med i det danske sprogs udvikling, til at give råd og oplysninger om sproget og til at lave den officielle danske retskrivningsordbog.

Og i et andet og snævrere perspektiv er Sprognævnet simpelthen os, dvs. de mennesker der sidder i nævnet eller er ansat i det.

I princippet er Sprognævnet naturligvis uafhængigt af de mennesker der i

kortere eller længere perioder er knyttet til det. Sprognævnets opgaver og beføjelser er jo fastlagt i en ministeriel bekendtgørelse, og det der efter bekendtgørelsen skal laves, skal laves, uanset hvilke enkeltpersoner der nu lige for tiden er sat til det, og uanset hvilke personlige interesser og sympatier de pågældende har.

På den anden side fører bekendtgørelser og andre forskrifter ikke sig selv ud i livet. Det skal der levende mennesker til. Og naturligvis kan de bestemte mennesker der på et vist tidspunkt udfører et bestemt arbejde, heller ikke undgå at komme til at præge arbejdet og resultaterne af det. Det kan derfor være rimeligt for en gangs skyld at gå bag om Dansk Sprognævns institutionsfacade og se lidt nærmere på personerne i Sprognævnet. Hvem er de mennesker der for tiden har deres gang eller sæde i Sprognævnet? Hvem eller hvad repræsenterer de? Og hvem af dem laver hvad?

To persongrupper

Personerne i Sprognævnet falder i to hovedgrupper, de ansatte og medlemmerne.

De ansatte er dem der har Sprognævnet som deres daglige arbejdsplads. Det er dem der udfører det daglige arbejde i nævnet. Det er dem der tager telefonen når sprognævnsbrugerne – spørgerne og abonnenterne – ringer til nævnet, og det er dem der svarer på de allerfleste af de breve der kommer til nævnet. Det er dem der ved avislæsning, tv-kigning mv. følger med i de ændringer der sker med sproget. Og det er dem der laver det grundlæggende redaktionsarbejde når der skal udsendes nye udgaver af Retsskrivningsordbogen (den seneste kom i 1986).

Medlemmerne er først og fremmest personer der er udpeget af forskellige institutioner eller organisationer. De er ikke ansat i nævnet, men fungerer som repræsentanter for forskellige sprogbrugergrupper og sprogholdninger og har til opgave at være med til – inden for rammerne af den ministerielle bekendtgørelse – at udstikke de mere principielle linjer for Sprognævnets arbejde.

De ansatte

Sprognævnet har (pr. 1.9.91) 9 fastansatte medarbejdere:

Cand.mag. *Else Bojsen*
Mag.art. *Henrik Galberg Jacobsen*
Cand.mag. *Pia Jarvad*
Ph.D. *Knud Anker Jensen*
Cand.mag. *Jørgen Schack*
Overassistent *Karen Bonne*
Assistent *Grete Lewinsky*

Assistent *Gerda Lønholt*

Assistent *Liss Petersen*.

De første fem er de videnskabelige medarbejdere. De havde tidligere stillingsbetegnelsen *amanuensis*, men er i dag henholdsvis *seniorforskere* og *forskere*. De videnskabelige medarbejdere varetager nævnets almindelige arbejde med at notere ord til nævnets ordkartotek, svare på spørgsmål i telefon og pr. brev, skrive artikler til *Nyt fra Sprognævnet*, fungere som sekretariat for medlemmerne osv. Derudover har hver enkelt forskellige områder som han eller hun er særlig ansvarlig for.

Else Bojsen tager sig af samarbejdet med de andre nordiske sprognævn og er for tiden administrator og kontaktperson mht. budgetter, forbindelsen til ministeriet og lign.; hvervet som administrator mv. blev i næsten 30 år varetaget af *Jørgen Eriksen*, der gik på pension i efteråret 1990. *Henrik Galberg Jacobsen* tager sig bl.a. af *Nyt fra Sprognævnet* og af mødetilrettelæggelse mv. *Pia Jarvad* arbejder især med nye ord i dansk og med den edb-mæssige side af Retsskrivningsordbogen. *Knud Anker Jensen*, der er den senest ansatte i nævnet, har mest koncentreret sig om arbejdet med oplysningstjenesten. *Jørgen Schack* har som specialområde arbejdet med varemærkesager. Dette arbejde har ellers i de sidste ca. 30 år været varetaget af *Arne Hamburger*, der gik på pension i sommeren 1991. Se evt. nærmere i *Arne Hamburgers* artikel »Sproget er folkets ejendom« i dette nummer af bladet.

De fire sidste på listen ovenfor er kontorpersonalet. Deres vigtigste fællesop-

gave er at fremstille – skrive, klippe, klistre, montere – sedlerne (kortene) til Sprognævnets 800.000 sedler store ordkartotek, at sortere dem og sætte dem på plads i kartoteksskufferne, og i det hele taget passe ordkartoteket. Derudover har hver af dem særlige opgaver: *Karen Bonne* tager sig af bogholderi, lønninger, ferieregnskaber og lign. *Grete Lewinsky* deltager sammen med de videnskabelige medarbejdere i telefonvagterne, hvor hun svarer på sproglige spørgsmål fra dem der benytter sig af nævnets oplysningsservice. *Gerda Lønholt* sørger for at der er orden i kartoteket over abonnenter på Nyt fra Sprognævnet. Og *Liss Petersen* har som særligt ansvarsområde indkøb og nyan-skaffelser til kontoret.

Medlemmerne

De fleste af medlemmerne af Dansk Sprognævn er udpeget af en institution eller organisation. Enkelte er dog »personlige medlemmer«, dvs. medlemmer der er udpeget på grund af særlige personlige kvalifikationer, og som altså ikke repræsenterer andre end sig selv.

Der kan være i alt 27 medlemmer i Sprognævnet. For tiden er der 24. Medlemmerne af Sprognævnet udpeges for 3 år ad gangen. Indtil udgangen af 1993 har nævnet følgende medlemmer (i parenteser efter navnene er det anført hvem de enkelte er udpeget af, eller om de er personlige medlemmer):

Professor *Erik Hansen*, formand (Rektorkollegiet)
Generalsekretær *Henrik Hagemann*, næstformand (Foreningen Norden)

Professor *Hans Basbøll* (Rektorkollegiet)
Journalist *Hanne Ellgaard* (Dansk Journalistforbund)
Professor dr.phil. *Niels Davidsen-Nielsen* (personligt medlem)
Professor dr.phil. *Jørgen Fafner* (Undervisnings- og Forskningsministeriet)
Seminarielektor *Mogens Gradenwitz* (Dansk lærerforening)
Universitetslektor *Lars Heltoft* (Rektorkollegiet)
Universitetslektor *Allan Karker* (Det danske Sprog- og Litteraturselskab)
Chefredaktør, adm. dir. *Lisbeth Knudsen* (Danske Dagblades Forening)
Universitetslektor *Mette Kunøe* (Rektorkollegiet)
Forfatteren *Rune J. Kähler* (Dansk Forfatterforening)
Universitetslektor *Bente Liebst* (Rektorkollegiet)
Overbibliotekar *Aase Lindahl* (Kulturministeriet)
Professor *Jørn Lund* (personligt medlem)
Sprogchef *Bent Møller* (Statens Informationstjeneste)
Kommitteret *Jørgen Paulsen* (Justitsministeriet)
Universitetslektor *Birte Hjorth Pedersen* (Stednavneudvalget)
Lektor *Alma Rasmussen* (Dansk lærerforening)
Skuespilleren *Lise Ringheim* (Dansk Skuespiller Forbund)
Konsulent *Inger Skydsgaard* (Statsministeriet)

Programchef *Thyge Stenstrup* (Danmarks Radio)

Forfatteren *Pia Tafdrup* (Det Danske Akademi)

Overlærer *Bodil Østergaard* (Danmarks Lærerforening).

Medlemmerne samles fast én gang om året i forbindelse med aflæggelsen af nævnets årsberetning. Derudover holdes der undertiden et ekstra møde, hvor medlemmerne drøfter et sprogligt emne af mere principiel betydning.

Arbejdsudvalget

På det første årsmøde i en treårsperiode vælger medlemmerne hvem der skal sidde i nævnets arbejdsudvalg. Udvalget består for tiden af følgende 9 medlemmer:

Erik Hansen (formand)
Henrik Hagemann (næstformand)
Niels Davidsen-Nielsen
Jørgen Fafner
Mogens Gradenwitz
Allan Karker
Bente Liebst
Aase Lindahl
Jørn Lund.

Arbejdsudvalget, der altovervejende består af folk med dansk sprog som fag, kan beskrives som en kombination af en bestyrelse og en redaktionskomité.

Udvalget mødes 7-8 gange om året og behandler sammen med de videnskabelige medarbejdere vigtigere eller mere principielle spørgsmål. Det drejer sig bl.a. om sproglige spørgsmål af juridisk betydning, fx udtalelser til brug i rets-

sager. Og det drejer sig om behandling og godkendelse af de artikler og svar der trykkes i *Nyt fra Sprognævnet*, eller som skal offentliggøres i nævnets sprogtribrik i Danmarks Radios tekst-tv. Også nye udgaver af *Retskrivningsordbogen* er arbejdsudvalgets ansvarsområde. Det er ligeledes arbejdsudvalget der står for ansættelse af videnskabelige medarbejdere i nævnet.

Formanden

En særlig rolle spiller nævnets formand, der siden 1985 har været *Erik Hansen*, professor i moderne dansk sprog ved Københavns Universitet.

Formanden står i en slags mellemstilling mellem de ansatte og medlemmerne. Han er på den ene side det medlem – den institutionsrepræsentant – der har til opgave at indkalde til og lede møder i det samlede nævn og i arbejdsudvalget. På den anden side er han efter bekendtgørelsen om nævnet leder af det daglige arbejde i Sprognævnet. Det kan forekomme vanskeligt når formanden ikke har sin daglige arbejdsplads i Sprognævnets lokaler. I praksis fungerer det på den måde at de ansatte udfører størstedelen af arbejdet på egen hånd og nøjes med at forelægge vanskeligere eller mere principielle problemer for formanden på jævnlige møder. Og når formanden, som det er tilfældet i øjeblikket, har sit faste arbejde i samme bygning som Sprognævnets personale (Københavns Universitet Amager), er det normalt let at få mulighed for at mødes og tale sammen. Men også med en fjerntboende formand fungerer systemet. Det viser bl.a. de 12 år (1973-

1984) da nævnets formand var *Allan Karker*, universitetslektor i nordiske sprog ved Aarhus Universitet.

Sidst, men ikke mindst . . .

Sprognævnet, det er altså os – os der arbejder i nævnet eller er medlemmer af det. Det har været hovedsynspunktet i denne artikel, men helt rigtigt er det nu ikke.

For Sprognævnet, det er også jer – sprogbrugerne, spørgerne, abonnenterne, alle jer der forsyner os med det råmateriale der er nødvendigt for at vi fortsat »på videnskabeligt grundlag« kan give »råd og oplysning om det danske sprog«. Arbejdet i Dansk Sprognævn har kun mening så længe I bruger vores sprog og interesserer jer for det. Bliv ved med det!

Henrik Galberg Jacobsen (f. 1944) er seniorforsker i Dansk Sprognævn.

»Sproget er folkets ejendom«

Af *Arne Hamburger*

Hvem ejer et sprog, ordene i et sprog? Kan man få eneret til et ord, så man kan hindre andre i at bruge det? Poul Henningsen (1894-1967) sagde engang: »Sproget er folkets ejendom«. Og i princippet er det naturligvis sandt. Men der findes i lovgivningerne i de allerfleste lande visse undtagelser. En af dem er *varemærker*.

Erhvervsdrivende kan få eneret til at bruge varemærker som kendetegn for varer og for tjenesteydelser. Varemærker kan bestå af figurer (såkaldte figurmærker) eller af ord eller ordforbindelser – såkaldte *ordmærker*.

Erhvervsdrivende kan få en sådan eneret (varemærkeret) ved at indarbejde mærket gennem længere tid, i reglen flere år, og ved at få mærket registreret hos en statslig myndighed, i Danmark i Patentdirektoratet.

Man kan kun søge om en sådan registrering for bestemte klasser af varer og tjenesteydelser, og når Patentdirektoratet har undersøgt om der efter varemærkeloven er noget i vejen for at registrere varemærket, bliver ansøgningen offentliggjort i et officielt tidsskrift (nu: Dansk Varemærketidende). Inden 2 måneder efter denne offentliggørelse kan enhver protestere mod at mærket bliver registreret, nemlig ved at sende direktoratet en såkaldt *indsigelse* »med behørig begrundelse«.

Uden at det er pålagt Dansk Sprognævn ved den ministerielle bekendtgørelse om nævnet, har dette siden en ny varemærkelov (med den omtalte protestfrist) trådte i kraft i 1960, fulgt den praksis at gå de offentliggjorte ansøgninger om registrering af ordmærker igennem og at gøre indsigelse, altså protestere, når Sprognævnet fandt at det trods Patentdirektoratets forudgående undersøgelse ville stride mod varemærkeloven hvis ordmærket blev registreret for de pågældende vareklasser eller klasser af tjenesteydelser. Det er følgende bestemmelser i varemærkeloven som nævnet påberåber sig: Dels skal et varemærke for at kunne blive registreret »være egnet til at adskille mærkeindehaverens varer fra andres«, dvs. det skal have »fornødent særpræg« og især ikke blot angive »varens art, beskaffenhed, .. anvendelse«. Dels må et varemærke ikke registreres når det er »egnet til at vildlede«.

Baggrunden for denne praksis er at Sprognævnet gerne vil søge at hindre at nogen får eneret til varebetegnelser som består af velkendte ord, fx *lænestol*, eller af ord som uden videre kan dannes efter gængse ordannelsesmønstre, fx *akkumulatorsystem*. Sådanne ord mener nævnet altså bør være »folkets ejendom« og ikke en enkelts monopol. Den art »ordmonopoler« kan nok også siges at stride mod næringsfriheden, for de begrænser »den fri og lige adgang til erhverv« (grundlovens § 74), da den som har fået varemærkeret, jo afskærer sine konkurrenter fra at bruge ordet.

Der er yderligere en grund til Sprognævnets praksis, nemlig den såkaldte *leksikonregel* i varemærkeloven fra 1959 (trådt i kraft året efter). Efter den kan indehaveren af et registreret varemærke pålægge udgivere af leksikoner, ordbøger m.m. som vil tage varemærket med, at de lader det fremgå klart at mærket (ordet) er registreret. Da Sprognævnet selv udgiver Retskrivningsordbogen og i øvrigt gerne vil varetage andre ordbogsudgiveres interesser, føler nævnet et ansvar for at der ikke bliver registreret flere ordmærker end varemærkeloven giver adgang til.

Indsigelserne

I de sidste 30 år har Sprognævnet i 10-20 tilfælde om året søgt at hindre at visse ordmærker blev registreret. Det er så heldigt at Patentdirektoratet faktisk værdsætter nævnets arbejde på dette område. I en bog fra 1980 skriver Patentdirektoratet nemlig at det anser Sprognævnets indsigelser »for meget værdifulde, idet man derved får oplysninger frem, hvis eksistens direktoratet ellers ikke har nogen mulighed for at kende eller at finde. Det kan f.eks. dreje sig om betegnelser for nye materialer .. eller nye ord i sproget. Selv om disse indsigelser har stor vægt på grund af den særlige viden, som indsigerne sidder inde med, og den sproglige betydning af ordet må lægges til grund for afgørelsen, overvejer direktoratet i det enkelte tilfælde på basis af samtlige oplysninger i sagen, om lovens betingelser for at nægte registrering er opfyldt«.

Det er heller ikke alle nævnets protester som Patentdirektoratet mener at have hjemmel til at acceptere (»tage til følge«). Så hvert år er der i reglen en vis (mindre) brøkdelen af protesterne som er forgæves. For at gøre denne brøkdelen så lille som muligt, har nævnet den praksis altid før en protest at ringe til direktoratet for at høre om en protest ville være forgæves, først og fremmest for at få at vide om den som søger registreringen, har dokumenteret i forvejen at have indarbejdet mærket, så at varemærket var vundet allerede før ansøgningen. Det er ikke sjældent at en ansøger trækker sin ansøgning tilbage under indtryk af Sprognævnets indsigelse. Og hvis en ansøger dokumenterer sin indarbejdelse af varemærket, tager nævnet sin protest mod en registrering tilbage.

Det hænder også at Patentdirektoratet før ansøgningen bliver offentliggjort i direktoratets tidsskrift, beder Sprognævnet om oplysninger om det pågældende ord. Både i sådanne tilfælde og i protestsagerne er Sprognævnets store samling af iagttagelser fra dagblade, tidsskrifter, radio, tv osv. af uvurderlig betydning, da de kan rumme oplysninger som man ikke kan få i ordbøger og lignende opslagsværker.

Som nævnt accepterer Patentdirektoratet de fleste af Sprognævnets protester, og nævnet er glad – og en lille smule stolt – over at have kunnet sikre at ingen fik eneret til at bruge visse ord som i sin tid var naturlige nydannelser og/eller som i mellemtiden er blevet ganske almindelige.

Der er næppe mange som er klar over at der var nogen som midt i 1960'erne prøvede at få eneret til ordet *minimarked*, men trak ansøgningen om varemærkeregistrering tilbage efter at Sprognævnet havde protesteret. Nu findes der talrige små butikker som kalder sig minimarked, og ordet kom i 1986 med i Retskrivningsordbogen.

Også ordet *flekstid* står i denne ordbog, men i begyndelsen af 1970'erne søgte en erhvervsvirksomhed at få ordet (ganske vist stavet med -x-, men det er uden varemærketlig betydning) registreret som varemærke for kontrolure. Da denne bekvemme afkorting af *fleksibel arbejdstid* samtidig var dukket op i dags- og ugepressen, protesterede Sprognævnet fordi kontrolure kan være et led i praktiseringen af dette arbejdstidssystem og varemærket således kan angive varens anvendelse, og Patentdirektoratet nægtede da også at registrere mærket.

Ordet *stemningsbarometer* er ikke længere usædvanligt. Midt i 1980'erne havde Sprognævnet det held at kunne hindre et aktieselskab i at få ordet som varemærke for reklamevirksomhed og »bistand ved udøvelse af forretningsvirksomhed«. Dengang var ordet ikke at finde i ordbøger, og ikke alle fagfolk kendte det. Mønstret var nok tysk *Stimmungsbarmeter* og danske ord som *konjunkturbarometer* og *velstandsbarometer*.

Det var også midt i 1980'erne at to restauratører søgte om at få ordet *shawarma* som varemærke for bl.a. kød.

Sprognævnet protesterede, da ordet allerede indgik i navnene på flere restauranter i København, ejet af andre end ansøgerne, og blev brugt på skilte og spisesedler i endnu flere restauranter som betegnelse for en ret eller en del af en ret. Desuden betegner *shawarma* en roterende grill med en lodret akse, og sådan et apparat findes i de ovennævnte restauranter. Ordbøger var ordet ikke med i, heller ikke engelske, men på basis af Sprognævnets oplysninger afslog Patentdirektoratet at registrere ordet, og det er siden da blevet endnu mere almindeligt i firmanavne og på skilte foran restauranter.

Fortolkningen af varemærkeloven

Varemærkeloven er i sine paragraffer om betingelserne for at et varemærke skal kunne registreres, ret kortfattet. Det er derfor et held at den betænkning som gik forud for loven fra 1959, rummer en del vigtige bidrag til fortolkning af loven. Et sted står der således at det ikke er nok til at skaffe et ord det tilstrækkelige særpræg som varemærke at ordet er stavet på en anden måde end den gængse.

I begyndelsen af 1960'erne kunne Sprognævnet derfor hindre at »Zoodavand« blev ordmærke for mineralvand, altså bl.a. sodavand. Sidst i 1970'erne fik nævnet Patentdirektoratet til at lade være med at registrere *Yogott* for bl.a. mejeriprodukter. Især i sin mundtlige form lå ordmærket efter nævnets mening for nær op ad ordet *yoghurt* (eller *jogurt*), og for andre mejeriprodukter fandt nævnet varemærket vildledende

og derfor udelukket fra at kunne registreres for disse produkter.

Ved hjælp af varemærkelovens bestemmelser og de fortolkningsbidrag der foreligger, søger Sprognævnet således at sikre at det danske sprog bliver ved med at være »folkets ejendom«.

Denne artikel bygger på et foredrag på Sprognævnets årsmøde i april 1991. I artiklen er der derfor kun refereret til varemærkeloven fra 1959 og ikke til den af 6. 6. 1991, som træder i kraft 1. 1. 1992.

Arne Hamburger (f. 1921) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn.

SPØRGSMÅL OG SVAR

Æbleskiver

Spørgsmål: På emballagen fra en salat-fabrik har jeg læst følgende serveringsforslag:

Prøv æblesild med karrysalat
Groft mørkt rugbrød smøres med smør. 2 udhulede *æbleskiver* lægges på brødet, og herpå anrettes hvide marinerede sild og rigelig karrysalat...

Umiddelbart vil jeg mene at man burde have skrevet *skiver æble* i denne sammenhæng for at undgå misforståelser.

Men hvorefter alting er, synes jeg at det ville være interessant at høre hvor ordet *æbleskive* stammer fra. Det har vel intet med æbler at gøre?

Svar: De har ret i at det umiddelbart virker forvirrende at bruge ordet *æbleskive* om en skive af et æble. Og forvirringen skyldes naturligvis at vi normalt bruger ordet *æbleskive* om noget helt andet, nemlig om en bestemt slags bagværk – uden æbler i. Men bortset fra det er *æbleskive* (= en skive af et æble) en lige så naturlig og nærliggende orddannelse som fx *ananasskive*, *citronskive*, *pæreskive*, *bananskive*, *kiwifrugtskive*, der enten er etablerede ord eller kan dannes uden videre.

I øvrigt er *æbleskive* også kendt i dansk i betydningen 'en skive æble'. Det

er nævnt i Ordbog over det Danske Sprog (bind 27, 1954), men er dog næppe særlig almindeligt.

Forklaringen på at det runde bagværk har fået navnet *æbleskive* er ikke overraskende: Til at begynde med var der faktisk æbler i bagværket. I sin enkleste form var en *æbleskive* endda både æble og skive: Den bestod blot af en skive æble som blev dyppet i dej og stegt i smør.

Også de kuglerunde *æbleskiver* kom man til at begynde med æbler i, enten skåret i skiver eller stykker eller som *æblegrød*. Eller man kunne komme anden frugt i, fx rabarberkompot. I Frøken Jensens Kogebog har man bl.a. kunnet få følgende vejledning:

Naar *Æbleskiverne* ere bagte paa den ene Side, kan der, forinden de vendes, lægges enten lidt *Æblegrød*, et Stykke kogt *Æble* eller *Rhabarber-Kompot* i hver, og *Æbleskiverne* bages derefter færdige paa den anden Side, dog er det at foretrække at servere Frugten til, da *Æbleskiverne* saa hæve sig bedre. (Citeret efter 12. oplag, 1906, s. 269; 1. oplag kom i 1901).

Æbleskiver fik man især til jul, sådan som H.C. Andersen her beretter i en skildring af en herregårds julefest for sognets fattige børn og deres mødre:

Hele den Forsamling kom tidligt paa Eftermiddagen, fik *Julegrød* og *Gaa-sesteg* med *Rødkaal*. Naar saa *Juletræet* var seet og *Gaverne* uddeelte, fik hver et lille *Glas Punsch* og *æblesfyldte Æbleskiver*.

Citatet stammer fra eventyret Krøblingen, som H. C. Andersen skrev i 1872. På det tidspunkt har det åbenbart ikke længere været selvfølgelig med æbler i æbleskiverne siden H. C. Andersen udtrykkeligt taler om *æblefyldte æbleskiver*.

Bedstemor og bedstefar

Spørgsmål: Hvoraf kommer de måske efterhånden uddøende ord *bedstemor* og *bedstefar*? Ens forældre må dog, uanset hvordan de er, være de *bedste*. Jeg har prøvet at slå ordene op, og det nærmeste jeg er kommet er at de skulle være af hollandsk oprindelse. Men på hollandsk hedder bedstemor og bedstefar jo *oma* og *opa*, ligesom på tysk.

Svar: *Bedste-* i *bedstemor* og *bedstefar* er faktisk det ord vi i dag har som højeste grad af tillægsordet *god*. Det fremgår bl.a. af artiklen *Bedstefar, -mor* i Falk & Torp: *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch* (1910). Der sættes brugen af *bedstei* disse ord i forbindelse med den middelalderlige brug af *god* og *bedste* som høflighedsudtryk ved tiltale til slægtninge og venner, fx i forbindelsen *Gode ven!* Man kan også tænke på gammeldags tiltaleudtryk af typen *Bedste hr. Jensen!* Brugen af *bedste* i *bedstemor* og *bedstefar* skal altså ikke forstås sådan at »sproget« mener at bedsteforældre er bedre end forældre. Ordbogen nævner desuden at *bedstemor* og *bedstefar* i norske dialekter kan hedde (eller har kunnet hedde) *gofar* og *gomor* (altså 'gode far' og 'gode mor').

Ifølge Niels Åge Nielsen: *Dansk Etymologisk Ordbog* (4. udg., 1989) kom

bedstefar (og *bedstemor*) fra hollandsk eller nedertysk (plattysk) ind i dansk omkring 1700. Det fortrængte da ordet *oldefar*, der på det tidspunkt betød 'bedstefar', men som altså nu blev presset en generation længere bagud.

Og så vidt vi kan se af vores hollandske ordbøger, så er de tilsvarende ord på hollandsk endnu ikke helt uddøde. Både *bestemoeder/-moer* og *bestevaar* (med *v* udtalt som *f*) er således nævnt i Kruyskamp: *Groot Wordenboek der nederlandse taal* (8. udg., 1961). Ordbogen oplyser at de to ord i dialekt kan bruges for det der ellers betegnes med ordparret *grootmoeder* og *grootvader* (jf. tysk *Grossmutter* og *Grossvater*) eller med parret *oma* og *opa*, som De selv nævner i Deres brev. De korte hollandske ord *oma* og *opa* er i øvrigt opstået i børnesprog af ordene *grootmama* og *grootpapa*, på samme måde som de tyske *Oma* og *Opa* er dannet af *Grossmama* og *Grosspapa*.

Undskyld skriften!

I januar 1992 sender vi giroindbetalingskort ud for næste årgang af Nyt fra Sprognævnet. Kortene bliver ligesom de foregående år sendt ud af Avispostkontoret. Og ligesom de foregående år ser det ud til at nogle af vores abonnenter vil få skæmmet deres navne af mærkelige tegn i stedet for de bogstaver de er vant til.

Det er de navne der indeholder bogstaverne *ü*, *ä* og *ö*, det går ud over. Den maskine der bruges til at trykke navne og adresser på girokortene, kan ikke klare disse bogstaver, men erstatter dem med tegn som den har lettere ved. Det vil sige at en læser der normalt skriver sit navn *Schlüter*, risikerer at komme til at hedde »Schl \square ter« på giroindbetalingskortet, og at abonnenter ved navn *Schäfer* og *Jönsson* formentlig vil se sig skrevet »Sch<fer« og »J>nsson«.

Vi har flere gange klaget til postvæsenet over de forkerte skrivemåder, og vi havde fået at vide at problemet ville blive løst i år. Men det bliver det øjensynlig ikke, så vi beder – forhåbentlig nu for sidste gang – de abonnenter som det går ud over, om tilgivelse for den urimelige behandling deres navn bliver udsat for.

Som et lyspunkt kan vi dog nævne at det kun er på giroindbetalingskortene navnene er forkerte. Den maskine der 4 gange om året trykker navne og adresser bag på selve bladene, kan heldigvis godt klare *ü*, *ä* og *ö*.

BØGER M.M.

Sprog i Norden 1991

Sammen med de andre nordiske sprog-nævn udsender Dansk Sprognævn årsskriftet *Språk i Norden/Sprog i Norden*. Bindet for 1991 udkom i Danmark i oktober. I Svenska språknämndens blad *Språkvård* 3/1991 er det kort omtalt af *Birgitta Lindgren*. Hun skriver bl.a.:

De nordiska språknämndernas och Nordiska språksekretariatets gemensamma årsskrift *Språk i Norden 1991* har nyligen utkommit. Ulla Börestam redogör i en artikel för sin undersökning av nordisk språkförståelse på sammankomster av olika slag – en undersökning som kortfattat presenterades i *Språkvård* 2/1991. Kristján Árnason presenterar en isländsk språkvårdsaktion och Kjell Venås en norsk. I artikeln »Statsstyring, markedsmekanismer og brugsbehov« ger Jørn Lund en historik över den företeelse som i synnerhet den norska språkvårdsaktionen gällde – lånorden. Paula Ernebo ger i en artikel en inblick i sverigefinska språknämndens ordboksarbete. Själv har jag skrivit en översiktsartikel om åttiotalets nya ord i Norden. Som vanligt avslutas årsskriften med anmälningar av nyutkommen nordisk språk litteratur.

Språk i Norden/Sprog i Norden 1991. Årsskrift for Nordisk språksekretariat og språknemndene i Norden. Nordisk språksekretariats skrifter 12. Cappelen – Almqvist & Wiksell – Gyldendal, 1991. 151 s. 65 kr. – Fås kun hos boghandlerne.

Register 1990-1991

(Register til årgangene 1985-1989 er indhæftet i Nyt fra Sprognævnet 1989/4)

A-hold 90/1 10

adjø, adjøs 90/4 5

aerobic, aerobic- 91/2 5, 90/1 2

af:

udtalen »aff« 90/1 13, 91/2 5

skrivemåden med *f* 90/2 8

på den anden side (*af*) brændestablen 91/3 14

agurketid 90/3 13

AIDS 90/1 2

alkoholfri 90/1 11-12

alternativ samlivsform 90/1 5

amanuensis 91/3 9

amerikanisering: Se engelsk indflydelse på dansk

anden: på den anden side (af) brændestablen
91/3 14

Anders And-kultur 90/1 2

anpartsjungle 90/1 10

-arium i fx *planetarium* 90/3 4

armener el. *armenier* 90/3 13

armenisk el. *armensk* 90/3 13

armillarsfære 90/3 3

astrolabium 90/3 4

at eller ikke *at* 91/3 2-5

B-hold 90/1 10

-barometer 91/4 7

batteri el. *element* 90/2 14

bedste- i *bedstemor* og *bedstefar* 91/4 10

blomstertur 91/1 10

blød trafik 91/1 15

boysenbør 90/1 8

breakdance 90/1 2

Brink mfl.: Den Store Danske Udtaleordbog
91/2 3-8

brunarium 90/3 5

businessclass 90/1 2

bye-bye 90/1 4

cashewnød 90/1 8

catalansk, catalonier 90/3 14

cayote 90/1 8

charterturisme 91/1 10

chauffør 91/2 5

check (flertal) 91/3 13

checkrytter 91/1 12

ciao 90/4 5

clockradio 90/1 2 og 3

cocacola imperialism, -kultur 90/1 2

computerfreak 90/1 2

crack, cracker 90/1 2

dag: *hav en god dag* 90/4 4 og 5

danefø 91/1 12

danekrø 91/1 13

Dansk Sprognævn 91/3 6-7, 8-10, 91/4 1-5

Dansk-engelsk Ordbog (Vinterberg & Bodelsen)
91/2 3

De el. *du/I* 90/2 1-3

dekoder 90/1 2

delfinarium 90/3 4

dentalgi 91/3 12

dentallaboratorium 91/3 12

dentist 91/3 12

deres el. *sin* 91/1 6-8

det vil sige-tegnet (∴) 91/1 13

dinks 90/1 2 og 9

direct-mail, direct-marketing 90/1 6

discount(-) 90/4 9-11

division 90/1 6

dollar: flertal *dollar(s)* 91/3 13

don't worry 90/1 4

du el. *De* 90/2 1-3

divs. (∴) 91/1 13

-effekt i fx *borgmestereffekt* 90/1 8

efter (*at*) 91/3 2-5

eksorbitant 90/3 14

electric boogie 90/1 2

element el. *batteri* 90/2 14

engelsk indflydelse på dansk 90/1 2-8, 90/3 12

-ere i fx *dressere* og *censurere* 91/3 13

etniske restauranter 90/1 8

falafel 90/1 8

farvel 90/4 1-5

farveller 90/4 2

fattigfirserne 90/1 10

fenrik: Se *fændrik*

film (flertal) 91/3 13

finlandsk el. *finsk* 90/1 15

finlænder el. *finne* 90/1 15

finne el. *finlænder* 90/1 15

finsk el. *finlandsk* 90/1 15

fiskesafari 91/1 10

fjeldturisme 91/1 10

flekstid 91/4 7

flertal:

ord af typen *and - ænder* 90/1 12

ton(s), dollar(s) mv. 91/3 13

- floskelarium, floskularium* 90/3 5
flowerpower 90/1 5
foodprocessor 90/1 2
fordi (at) 91/3 4-5
forklaringstegn 91/1 14
forsker 91/3 9
forvente el. regne med 91/2 13-15
fotosafari 91/1 9
fra (at) 91/3 3-4
fradragsrytter 91/1 12
franc (flertal) 91/3 13
fransk: det nye franske køkken 90/1 8
fund-raising 90/1 6
fællesforetagende, fællesprojekt 90/4 12
fælleskøn el. intetkøn: et stykke våd(t) sæbe
 91/2 12
fændrik (fænrik, fenrik) 90/4 6-8
færdsel el. trafik 91/1 14
færdsels- 91/1 15
før (at) 91/3 2-4
få ond i skatten 90/1 10

gear (flertal) 91/3 13
genopretning 90/1 10
ghettoblaster 90/1 2 og 3
glasnost 90/1 9
god:
det går ufatteligt godt 90/1 11
hav en god dag 90/4 4
god kritik 91/3 13
godnat, godnatter 90/4 3
gram (flertal) 91/3 13
grammatiske betegnelser (latinske eller danske)
 91/2 12
gravko 91/1 13
græsrodsbevægelse 90/1 5
grønlandsturisme 91/1 10
grønthøstermetode 90/1 10
guava 90/1 8
gylden (flertal) 91/3 13
gælde: udtale af gjaldt 91/2 5
gældsrytter 91/1 12
gå: det går ufatteligt godt 90/1 11

hacker, hacking 90/1 2
hackysack 90/1 2
ham el. sig 91/1 11
Hamburger, Arne 91/3 6-7
Hansen, Erik 91/3 1-2
Hansen, Peter Molbæk: Udtaleordbog 91/2 3-8
hareskår el. løbespalte 91/3 11
hasselbackkartofter 90/1 14
hav en god dag 90/4 4
have a nice day 90/1 4

headhunte, headhunter 90/1 2
heavy metal 90/1 3
hej 90/4 4
hejsa 90/4 4
high tech 90/1 3
hiphop 90/1 3
hippie 90/1 5
historiske principper i dansk retskrivning 90/2 4-8
homebanking 90/1 3
hospice 90/1 3
hovsa- 90/1 6
hvalsafari el. hvaltur el. hvalturisme 91/1 9-11
hvem (at) 91/3 4
hyggehejsa 90/4 4
hænge: hang el. hængte 91/2 13
hård trafik 91/1 15

I el. De 90/2 3
i.e. 91/1 14
id est 91/1 14
ikke- el. *non-* 90/3 15
ilder 91/2 5
indbyggerbetegnelser: armenisk el. armensk mv.
 90/3 14
inden (at) 91/3 3-4
indre: det indre marked 90/1 9
indtil (at) 91/3 3-4
inside(-) 90/3 10
insider, insiderhandel 90/3 10
intetkøn el. fælleskøn: et stykke våd(t) sæbe
 91/2 12

jabadabadu 91/2 3
jaffarin 90/1 8
jagtsafari 91/1 10
japanræddike 90/1 8
jeg el. mig 91/1 12
jerusalemartiskok 90/1 8
joint venture 90/4 11
Jovilabium 90/3 4
juni: udt. 91/2 5
junkfood 90/1 8

kanosafari 91/1 10
karriereplanlægning 90/1 6
kebab 90/1 8
kilo (flertal) 91/3 13
kinaradise 90/1 8
kiwi 90/1 8
klub (flertal) 91/3 13
koncept 90/1 6
koncern 90/1 6
konkursrytter 91/1 12
kritik: god kritik 91/3 13

kumquat 90/1 8
kvalitetsturisme 91/1 10
kvindegruppe 90/1 5
kærlighedsfrugt 90/1 8
køfte 90/1 8
køkken: det nye franske køkken 90/1 8
køkkenudtryk 90/1 8

-labium i fx *astrolabium* 90/3 4
langtur 91/1 10
lavpristurisme 91/1 10
lavprisvarehus 90/4 9
leksikonreglen (i varemærkeloven fra 1959) 91/4 6
light (tillægsord) 90/1 3
lindreplejehospital 90/1 3
lire (flertal) 91/3 13
liter (flertal) 91/3 13
livskvalitet 90/1 5
livsstil 90/1 5
lix 90/2 10
løbspalte el. *hæskår* 91/3 11
lordagskylling 90/1 8

madporno (grafi) 90/1 8
madudtryk 90/1 8
Makedonien: makedon(i)er, makedon(i)sk
90/3 14

management 90/1 6
mango 90/1 8
mark (flertal) 91/3 13
marked: det indre marked 90/1 9
masseturisme 91/1 10
mens (at) 91/3 4
meter (flertal) 91/3 13
mig el. *jeg* 91/1 12
minimarked 91/4 7
Molbæk Hansen, Peter: *Udtaleordbog* 91/2 3-8
mountainbike 90/1 3
måleenheder (flertal) 91/3 13

nationalitetsbetegnelser: *armener* el. *armenier* mv.
90/3 14
nattergaletur 91/1 10
no 90/1 4
non- el. *ikke-* 90/3 15
nouvelle cuisine 90/1 8
nu: tak for nu 90/4 4
ny: det nye franske køkken 90/1 8
nye ord i 1980'erne 90/1 2-11
nødvendig: den nødvendige politik 90/1 11
når (at) 91/3 4

odontologi 91/3 12
ondt: få ondt i skatten 90/1 10

ordmærker 91/4 5-8
orrery 90/3 3
-ose i fx *asbetose* 91/3 12
ortodonti 91/3 12
Overdanmark 90/1 10
overfenrik 90/4 7

p-pille 90/1 5
papaya 90/1 8
paradentium, parodontium 91/3 12
paradentose, parodontose 91/3 12
parodontium, paradentium 91/3 12
parodontose, paradentose 91/3 12
patisson 90/1 8
PC 90/1 3
pengeposepolitik 90/1 10
perestrojka 90/1 9
piece 90/1 3
pizzeria 90/1 15
planetarium 90/3 1-5
planetmaskine 90/3
-pleje i fx *kundepleje* 90/1 7
politik: den nødvendige politik 90/1 11
professionel 90/1 6
professionel managementstrategi 90/1 6
punch 90/1 11-12

rabatvarehus 90/4 9
racisme, racist, racistisk 91/1 1-5
rap(-) 90/1 3
regne med el. *forvente* 91/2 13-15
resultatansvar 90/1 6
resultatorienteret 90/1 6
retskrivning: historiske principper i dansk
retskrivning 90/2 4-8
ridesafari 91/1 10
ringkugle 90/3 3
-rytter i fx *konkursrytter* 91/1 12
Rømer, Ole 90/3 3-4
Rådet for Større Færdssikkerhed 91/1 15

sabbatår 90/1 5
safari, -safari 91/1 9-10
salamitaktik, -teknik 90/1 10
Saturnilabium 90/3 4
schilling (flertal) 91/3 13
see you tomorrow 90/1 4
seniorforsker 91/3 9
sensitivitetstræning 90/1 5
shawarma 90/1 8, 91/4 7
side: på den anden side (af) brændestablen 91/3 14
siden (at) 91/3 3-4
sig el. *ham* 91/1 11
sige: det vil sige-tegnet (o:) 91/1 13

sin el. *deres* 91/1 6-8
sju 90/1 8
skat: få ondt i skatten 90/1 10
skisafari 91/1 10
skovturisme 91/1 10
skuffedarium 90/3 4
skulptere, skulpturere 91/3 13
slanke 90/1 10
social genopretning 90/1 11
socialrytter 91/1 12
solarium 90/3 4
som (at) 91/3 4
sorry 90/1 4
spadseretur 91/1 10
spagettimelon, spagettisquash 90/1 8
SprogMagisteren 90/2 9-13
standpunkt: man har et standpunkt til man tager et nyt 90/1 11
stemningsbarometer 91/4 7
stjernechamber 90/3 2
Store Danske Udtaleordbog, Den 91/2 3-8
storfamilie 90/1 5
strandturisme 91/1 10
-strategi 90/1 6
strategisk planlægning 90/1 6
strejke (flertal) 91/3 13
STRIX 90/2 10
stykke: et stykke våd(t) sæbe 91/2 12
svampetur 91/1 10
-syndrom i fx *beostersyndrom* 90/1 7
sæbe: et stykke våd(t) sæbe 91/2 12
sælarium 90/3 4

tag 'signatur' 90/1 3
tak for nu 90/4 4
targetløn 90/1 6
te el. *the* 91/3 15
teenager (flertal) 91/3 13
tekst-tv: *du* el. *De* i tekst-tv 90/2 1-3
tekstning 90/3 5-9
test (flertal) 91/3 13
the el. *te* 91/3 15
til (at) 91/3 3-4
timemanager 90/1 3
tjaw 90/4 5
tombola 91/2 5
ton: flertal *ton(s)*
tortere el. *torturere* 91/3 13
trafik el. *færdsel* 91/1 14
trafik- 91/1 15
Trafikministeriet 91/1 15
trainee 90/1 6
trend(-) 90/1 3

triathlon 90/1 3
trivselsskole 90/1 5
Tryk Trafik 91/1 15
tur, -tur 91/1 10
turisme, -turisme 91/1 10
tv-tekstning 90/3 5-9

udsagnsord el. *verbum* 91/2 12
udtaleordbøger 91/2 3-8
udviklingsstrategi 90/1 6
ufattelig: det går ufatteligt godt 90/1 11
Underdanmark 90/1 10
undertekster på tv 90/3 5-9
ungdomsoprør 90/1 5
ungdomsturisme 91/1 10
-ur i fx *tortur* 91/3 13

valutabetegnelser (flertal) 91/3 13
varemærker 91/4 5-8
vekselrytter 91/1 12
velfærdsdansker 90/1 5
verbum el. *udsagnsord* 91/2 12
vildmarkssafari 91/1 10
Vinterberg & Bodelsen: Dansk-engelsk Ordbog 91/2 3
virksomhedskultur 90/1 6
våd: et stykke våd(t) sæbe 91/2 12

western (flertal) 91/3 13
whale watching: Se *hvalsafari*
workout 90/1 3

yard (flertal) 91/3 13
yes 90/1 4
yogott 91/4 8
yuppie 90/1 3 og 5

zappe, zapning 90/1 3
zloty (flertal) 91/3 13
zoodavand 91/4 8

æbleskive 91/4 9-10

øko- 91/2 9-11
økologi-, økologisk (øko-) 91/2 9-11
økonomi-, økonomisk (øko-) 91/2 9-11
økonomisk genopretning 90/1 10
ørkensafari 91/1 10

åben: Her er åben(t) 90/1 13
århundrede 91/2 1-2
årti 91/2 1-2

Dansk Sprognævn
Njalsgade 80
2300 København S

Telefax
31 54 03 60

Postgiro
6 10 17 20

Abonnement mv.
31 54 22 11 (København
Universitets omstillingsbord)

Oplysning
31 54 60 11 (direkte ledning,
mandag-fredag 10-14)

Tekst-tv
Danmarks Radios tekst-tv,
side 696

Abonnement for 1992

Betal ikke nu!

Dette nummer af Nyt fra Sprognævnet er det sidste i 1991. Første nummer af næste årgang kommer i marts 1992.

I januar 1992 bliver der udsendt giroindbetalingskort til abonnenterne. Vi beder abonnenterne om at vente med at forny deres abonnement til girokortene er kommet.

Nyt fra Sprognævnet

1991/4 · december

Sprognævnet, det er os.....	1
»Sproget er folkets ejendom«.....	5
Spørgsmål og svar	9
Undskyld skriften!.....	11
Sprog i Norden 1991.....	11
Register 1990-1991	12

Næste nummer udkommer i marts 1992.

Ansvarshavende redaktør:
Erik Hansen

Redaktionssekretær:
Henrik Galberg Jacobsen

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 45 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan tegne abonnement ved at indbetale 45 kr. på Sprognævnets postgirokonto 6 10 17 20.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Bianco Luno A/S, København